

SCHULTHEISZ EMIL:
OLASZ ORVOSOK MAGYARORSZÁGON 1512-TŐL
A XVI. SZÁZAD VÉGÉIG

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Az 1510-es évek különösen jelentősek az olasz–magyar kapcsolatok történetében, mert Ferrara nagy fiának, Giovanni Manardónak magyarországi szereplése – e kapcsolatok fénykora – erre az időre esik.

Herczeg Árpád, a kiváló Manardo-kutató nemzetközileg elismert monográfiái átmentek a tudományos köztudatba, és így nem szükséges, hogy a nagy olasz orvos magyarországi működését ismertessük. A magyar fővárosban töltött éveinek, itteni kapcsolatainak méltatásával a jubileumi Manardo-kongresszuson két magyar előadás is foglalkozott. Manardo, akinek nem egy maradandó tudományos alkotása Magyarországon keletkezett, sok olasz orvossal egyidejűleg tevékenykedett hazánkban. Itt működött egykor Girolamo Balbi – eredeti nevén Acellini –, Velence szülötte, aki a Dunai Tudós Társaság – a Sodalitas Litteraria Danubiana – egyik legnevezetesebb tagja volt.

Manardóval egyidejűleg élt Magyarországon az 1485-ben Cremonában habilitált Antonio Gazio mint gróf Thurzó Zsigmond udvari orvosa és fiainak nevelője. Gazio részben Magyarországon írta meg 'Florinda corona, Quae ad sanitatis hominum conservationem ac longevam vitam producendam sunt necessariae'¹ című művét, mely később 'Aerarium sanitatis'² címmel több kiadást ért meg. Egy másik, a 'Florinda coroná'-val³ nem azonos, az orvostörténelemben eddig kevésbé ismert munkájának címe: 'De conservanda et proroganda senum vita'⁴; előszavát Erdődi Bakócz Tamás esztergomi érsekhez címezte. Fia, Simon szintén orvos volt, aki atyja halála után is fenntartotta a kapcsolatot a Thurzó grófokkal.

A gazdag észak-magyarországi városokban folytatott széleskörű orvosi gyakorlatot a velencei eredetű Philippus Venetus.

Celio Calcagnini orvosdoktor, Ippolito d'Este megbízottja Eger városában, akinek műve a kopernikuszi új szisztéma előzményei között egyike a legjelentősebbeknek, ebből a magyar városból intézi leveleit az akkor még szintén Magyarországon, Budán élő Manardushoz, valamint Niccolo Leonicensi olasz orvoshumanistához. Leonicensihez írt leveléből kitűnik, hogy élénk

kapcsolatban állt egy meg nem nevezett magyar humanistával és botanikussal – véleményünk szerint Purkircherrel.

Calcagnini magyarországi levelezőköreéhez tartozott a német eredetű Jakob Ziegler budai orvos is, aki hosszabb magyarországi tevékenység után Ferrarában bukkan fel Giovanni Manardo és Celio Calcagnini társaságában.

1510-ben a velencei tanács megengedi, hogy II. Ulászló magyar király küldöttje Velencéből 300 arany értékű gyógyszert vámmentesen vihessen ki a köztársaság területéről.

Frangepán Kristóf magyar hadvezérnek – aki egyébként sokáig hadakozott Velencével, s később évekig (1514–1519) raboskodott a köztársaság börtönében – felesége arra kéri a velencei tanácsot, hogy adjon neki oltalomlevelet az odautazásra. Szeretné magát ott gyógykezeltetni, mert a velencei orvosok „...sono per fama et opera melior de tutti li altri”.⁵

1523-ban Ferdinánd osztrák főherceg II. Lajos szolgálatába ajánlja Ritus (Ricci?) Jeromos medicinae doctort, aki Rómában végezte az orvosi fakultást, és Magyarországon kívánt letelepedni.

Erdély legtekintélyesebb orvosa ezekben az években Joannes Maria Italus nagyszebeni fizikus, aki évi 150 forint fizetést kap akkor, amikor II. Ulászló és II. Lajos olasz sebésze, Sylvester évi 240 forint illetményt húz. II. Lajos olasz orvosai sorába tartozik Mota Jakab is. A kalandos életű, magyar nevet felvett Nicolaus de Monte, alias Bezdédi Miklós medicinae artis doctor is olasz eredetű volt; magyar családnevét a neki adományozott Bezdéd községről nyerte.

A valószínűleg velencei eredetű Giovanni Musarello esztergomi kanonok – egyben a magyar egyház fejének, az esztergomi érseknek orvosa – 1521. július 21-én levélben értesíti a velencei tanácsot az érsek haláláról.

1527-ben Eszéky János levélben kéri Ferrarában tanuló unokaöccsét, Orbánt, hogy a Magyarországra visszatérni készülő luccai Tamás magister gyógyszerésszel (per Magistrum Thomam Lucensem apothecarium) küldjön neki egy violaszínű birétumot.

Polidamus Bálint olasz származású orvosdoktor 1532-ben működött Magyarországon, és magyar vonatkozású történeti munkákat is írt.

1535-ben Hieronymus Adornus paviai orvos mint a királyi kancellár orvosa szerepel okiratainkban. 1538-ban engedélyt kap I. Ferdinánd királytól, hogy Magyarországon bárhol betegek kezelésével foglalkozhassék. Egyébként az ország politikai életében is szerepet vitt.

Az ország politikájára azonban az Itáliából érkezett Giorgio Blandrata gyakorolta a legnagyobb befolyást. Blandrata – eredeti nevén Biandrata – György 1515-ben született a piemonti Saluzzóban, meghalt Erdélyben 1588. május 5-én. A paviai egyetemen végzett orvosi tanulmányai után I. Zsigmond lengyel király nejének, Sforza Bonának lett udvari orvosa, majd 1541-ben a királyné leányához – Szapolyai János magyar király feleségéhez, Izabellához – ment

Erdélybe. Izabellát többször elkísérte Lengyelországba, majd az angol királyné kíséretében Olaszországban tűnik fel. Szabad nézetei miatt hamarosan egyházi törvényszék elé kerül, majd Genfben menekül. Itt a kálvinizmusban csatlakozik, és Lengyelországba távozik, ahol 1562-ben antitrinitárius (unitárius) lett. Ezáltal helyzete Lengyelországban is tarthatatlanná vált, így örömmel fogadta el János Zsigmond erdélyi fejedelem meghívását, aki őt 1563-ban udvari orvosává és belső tanácsosává, gyakorlatilag az ország bel- és külpolitikájának valóságos irányítójává tette. Orvosi működése elismeréseképpen Báthory István erdélyi fejedelemtől, a későbbi lengyel királytól tekintélyes birtokadományozásban részesül. Mint orvos, valláskülönbség nélkül mindenki rendelkezésére áll. Egy erdélyi jezsuita, Leleszi János írja Aquaviva Claudio jezsuita generálisnak, hogy Blandrata szorgalmasan látogatja őt és rendtársait betegségükben, gondosan kezeli őket, ám bátor ő az „ariánusok zászlóvivője”. Blandrata hosszú időn át döntő befolyást gyakorolt Erdély életére. Jellemét, működését a korabeli és későbbi szerzők igen eltérően ítélték meg, de hatása igen sok téren maradandó volt. Állítólag Gyulafehérvárott kiadott orvosi munkájának – *’Gynoeceorum ex Aristotele et Bonacolo a G. Biandrata medico subalpino noviter excerpta de foecundatione, graviditate, partu et puerperio’*⁶ – nem találjuk nyomát.

Egykorú, bár korántsem teljes hitelt érdemlő feljegyzések szerint még egy olasz orvos gyakorolt közvetlen befolyást Magyarország politikájának alakulására, méghozzá – szemben a többi olasz orvos áldásos tevékenységével – meglehetősen erőszakos módon. Szerémi György királyi gyóntató munkájában egy olasz orvost gyanúsít azzal, hogy János királynak mérget adott be.⁷

Mint orvos és mint vallásújító működött Magyarországon és Erdélyben Franciscus Stancarus. Mantuában született, és Bázelen szerezte meg az orvosdoktori címet. Kalandos élete során legtovább Lengyelországban és Erdélyben időzött. Kolozsvárott élt, de merész hitújító tételei miatt itt is állandó helyváltoztatásra kényszerült. 1574-ben meghalt.

Kőrösi Fraxinus Gáspár, a kor híres magyar orvosa maga is a paduai egyetem neveltje – aki Francantianus Antonio paduai professzort leveleiben „compater meus”-nak nevezte, és a sienai eredetű Petrus Andreas Mattioli-val is baráti kapcsolatban állt – írja 1555-ben, hogy a Magyarországra irányuló gyógyszerbehozatal részint Itáliából, részint Levantéből, de Itálián keresztül érkezik. A magyar irodalomban egészen 1810-ig nyomon követhetjük a Magyarországon működő olasz gyógyszerárusok tevékenységét.

1556-ban Petrus Raymundus Amadonus olasz orvos nevével találkozunk, aki részt vett Ferdinánd magyar királynak a török ellen folytatott háborújában, és arról egy munkát is írt.

E kor vezető magyar államférfiúja, Nádasdy Tamás nádor is csaknem kizárólag olasz orvosokat alkalmaz udvarában. 1557-ben feleségét és fiát Hieronymus ab Augustis kezeli, aki Lindenius szerint leszármazottja Quiricus de Augustis híres tortonai (Piemont) orvosnak. Quadrio

Jeromos sebész, aki egy ideig a bécsi orvoskaron is előadásokat tartott. Hírnévnek örvendett Antonio Mannius – alias Antonius de Mannis –, aki nehéz, de jól sikerült műtéttel gyógyította meg a nádor heresérvét. A sort az 1506-ban Tridentben született Julius Alexandrius (Giulio Alessandrini) zárja le, akihez Jordán Tamás – e kor másik kiváló magyar orvosdoktora – ’Brunogallicus seu luis novae in Moraviae exportae descriptio’⁸ című művének második kiadását ajánlotta. Alessandrini udvari orvos volt Bécsben, de többször járt Magyarországon, főleg Nádasdy nádor gyógykezelése céljából. Nevezetes művét, a ’De sanitatis tuendá’-t⁹ 1575-ben írta.

A császár orvosa volt Malatesta Federigo doctor medicinae is, de főrangú pácienseinek kezelése céljából hosszasan tartózkodott Magyarországon is.

A XVI. század derekán egyszerre két Pestalozzi fejt ki gyógyító tevékenységet Magyarországon: Miklós (Nicolaus Pistalozius), aki doctor medicinae volt és Vince, aki csupán egyszerű gyakorló sebész. A Pozsonyban lakó Pestalozzi Miklós az észak- és nyugat-németországi nemes családok rendkívül kedvelt orvosa volt. Reánk maradt nagy kéziratanyagából az bontakozik ki, hogy sikeres gyógyításai, humanista egyénisége következtében szoros baráti kapcsolatba került a legmagasabb magyar vezető körökkel.

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem udvari orvosa, belső tanácsadója és diplomatája Squarcialupi Marcell volt, eredetileg piombinói szerzetes, aki 24 éves korában a pisai egyetemen nyerte el az orvosdoktori címet, majd római, milánói, svájci és németországi tevékenység után érkezett új hazájába. Teológiai és természettudományi munkákon kívül orvosi műveket is hagyott az utókorra; ezek közül néhány Kolozsvárott jelent meg. ’De fontium et floriorum origine’¹⁰ című műve 1585-ben Gyulaféhevárott került kiadásra.

Hosszasabban kellene foglalkozni a paduai Buccella Miklós sebész életével és tevékenységével, de – miként Blandrata vonatkozásában is – itt csak néhány fontosabb adatra szorítkozhatunk. Báthory István erdélyi fejedelem, később lengyel király orvosa volt, akárcsak a luccai születésű Simonius Simon, előzőleg lipcsei egyetemi tanár.

Báthory István lengyel király Paduában végezte tanulmányait. Itt ismerkedett meg Buccellával, akit még erdélyi fejedelemsége éve alatt hívtat be udvarába. A király krónikus betegségét először egyedül Buccella kezelte, majd az ő javaslatára Simonius is az udvarba hívták. A két olasz orvos között a kezelés módja tekintetében jelentős nézeteltérés volt. Amikor Buccella néhány napos távolléte alatt a király meghalt, sokan – maga Buccella is – Simonius helytelen kezelésének tulajdonították a halálesetet, mely miatt elkeseredett vita bontakozott ki. A király titkára az orvosok vitájának lényegét összefoglalta, és ezt az iratot a kancellár Muralto Giovanni kolozsvári olasz orvos elé terjesztette. Muralto nyomtatásban is megjelent szakvéleményében Simonius marasztalta el a hibás kezelésben. Simonius nem maradt adós a válasszal, és Amadeus Curcius Ticinensis álneven írt ’Responsumá’-ban kemény hangon hárítja el

magától a felelősséget. Buccella Krakkóban 1588-ban megjelent 'Refutatio'-jában válaszol, Simonius pedig ugyanez évben Olmützben adja ki replikáját 'Responsum ad Refutationem'¹¹ címmel. Buccella Krakkóból folytatja az elmérgesedett vitát újabb 'Refutatio'-jával. Simonius erre 1589-ben csaknem 300 oldal terjedelmű 'Scopae' című művével adja meg a választ. Mint kívülálló harmadik, Muralto Giovanni doctor összegzi a vitát Kolozsvárott 1589-ben, 'Apologia contra Simonem'¹² című könyvében.

Báthory Zsigmond fejedelem orvosa, majd kassai orvos volt Ezekiel Piperellus (Peverellus). Ugyanezen fejedelem szolgálatában állt Mezentius olasz orvos is 1598-ban.

A piarnói (Isztria) Goynaeus Gianbattista Pozsony városi orvosa 1596-ban. Munkája – 'Enchiridion ad quotidianam medendi exercitationem'¹³ – 1582-ben Velencében jelent meg. Hasonlóképpen városi orvos ez időben Curtius András phil. et med. doctor, tokaji orvos – akinek már atyja, Curtius Lajos orvos Kassán működött –, Spini Miklós pozsonyi orvos és sokan mások.

Alfonso Ferri, aki 1500 körül született Nápolyban, és III. Pál pápa orvosa volt, hadisebész minőségben részt vett a magyarországi harcokban.

Az 1586–1587. évi erdélyi nagy pestis idején különösen kitüntette magát mint orvos és gyógyszerész, a Gyulafehérvárott működő firenzei származású Massimo Milanesi jezsuita, aki jelentéseiben borzalommal említi, hogy félig meztelen nőket kell vizsgálnia, és ahhoz, hogy ezt megtegye, felhatalmazást kér a generálistól. Később ő maga is a dühöngő járvány áldozatául esett.

A XVI. század fénykora az olasz orvosok magyarországi működésének. Sajátossága e szakasznak, hogy míg a korábbi olasz orvosok fejedelmeik kíséroiént vagy diplomata, humanisták stb. gyanánt érkeztek Magyarországra, addig a XVI. században ide érkezett, itt megtelepült orvosok egy része – Blandrata, Stancarus és sokan mások – főleg mint refugiumot kereső és találó protestánsok jutnak új hazához, kiváltképp a vallásegyenlőséget Európában először megvalósító Erdélyben. E jelentős tény háttérének teljes, minden irányú megvilágítása tekintélyes hozzájárulás lehet – és kell hogy legyen – egyrésről Itália, másrésről a két magyar haza (Magyarország és Erdély) között fennállt, mélyen gyökerező orvostörténeti és ezen túlmenően egyetemes tudománytörténeti kapcsolatok teljesebb megismeréséhez.

¹ „Virágzó koszorú, mely az ember egészségének megőrzéséhez és a hosszú élet eléréséhez szükséges”

² „Az egészség tára”

³ „Virágzó koszorú”

⁴ „Az idősök életének megőrzéséről és meghosszabításáról”

⁵ „... híresek, mindenki másnál jobb munkájukról”

⁶ „Az Alpokon túlról (jött) orvosnak, Blandrata (Györgynek) Arisztotelészből és Bonaciolusból újonnan szállított nőorvosi munkája a megtermékenyítésről, a

terhességről, a szülésről és gyermekágyról”. Ludovicus Bonaciolus (Buonacciolli) XV. századi ferrarai orvosprofesszor, akinek Enneas Muliberis című, valószínűleg 1480 körül nyomtatott (a kódexen sem név, sem hely megjelölés nincsen) munkáját Lucrecia Borgia-nak ajánlotta.

⁷ „...De Italo accipiens demum potum ed purgandum stomachum, quod gustasset, mox ad terram casum dederat, et ait pauper Rex: Capitatis me et teneatis; quia hec est ultima manducacio mea et potus”.

⁸ „Bruno Gallicus, azaz a Morvaországban kitört új luesz leírása” (Frankfurt, 1577). – Vö. Wespérmi 151. A Brunogallicus elnevezés Jordán Tamástól (1539–1585) származik, aki ezzel azt az extragenitalis (nemcsak nemibetegséggént terjedő) vérbajt jelölte, mely Morvaországban pusztított. Ennek a könyvnek ajánló szövegében saját élettörténetét is leírja. (2. kiad.: Frankfurt, 1583).

⁹ „Az egészség megőrzéséről”

¹⁰ „A források eredetéről” (orvosi jellegét a vizek elemzése adja)

¹¹ „Válasz a cáfolatra”

¹² „Védekezőirat Simoniusszal szemben”

¹³ „A mindennapi orvosi gyakorlat kézikönyvecskéje”